

JUGOSLAVIJA, ZAPAD I SUSEDNE ZEMLJE „NARODNE DEMOKRATIJE“ POSLE BEOGRADSKJE DEKLARACIJE 1955.

APSTRAKT: Na osnovu jugoslovenskih arhivskih izvora, objavljenih izvora zapadne provenijencije i relevantne literature sagledan je odnos jugoslovenske spoljne politike prema Zapadu kao i odnos Zapada prema Jugoslaviji u trenutku kada je potpis Tita i Bulganjina na Beogradskoj deklaraciji omogućio novu ulogu Jugoslavije u zemljama „narodne demokratije“.

Ključne reči: Jugoslavija, Zapad, zemlje „narodne demokratije“, Beogradska deklaracija, SSSR

Posle Staljinove smrti i otpočinjanja procesa normalizacije međudržavnih odnosa između do tada nepomirljivih a ideološki bliskih protivnika, odnos Jugoslavije prema Sovjetskom Savezu i drugim istočnoevropskim zemljama koje su zajedno sa njim činile socijalistički lager nalazio se u samom centru pažnje zapadnih krugova. Kako je proces normalizacije odmi-cao, pokazalo se da je on bio od suštinskog značaja ne samo za odnose Jugoslavije sa SSSR-om i zemljama „narodne demokratije“ već i za saradnju Jugoslavije sa Zapadom.¹ Saradnja i saveznički odnosi Jugoslavije sa Zapadom tokom 1955. nisu bili pomućeni nikakvim krupnim teškoćama ili dramatičnim događajima već se radilo o zauzimanju nove spoljnopolitičke orijentacije same Jugoslavije koja je sve više napuštala evropocentričnu politiku i u vidokrug svoje spoljne politike sve češće uzimala novooslobođene zemlje Azije i Afrike.² Najozbiljniji pokazatelj takvih jugoslovenskih stremljenja bila je Titova poseta Indiji i Burmi ostvarena krajem

---

¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i Zapad 1952–1955. Jugoslovensko približavanje NATO-u*, Beograd 2000, 189.

² Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*, Zagreb 1988, 735.

1954. i početkom 1955. koja nije nailazila na oduševljenje u zapadnim krugovima.

Jugoslovenski interes za Indiju bio je očigledan još od trenutka uspostavljanja diplomatskih odnosa, 5. decembra 1948, od kada su za šefove diplomatskih misija u Delhiju određivani kadrovi visoko pozicionirani u jugoslovenskoj diplomatiji i politici uopšte (Josip Đerđa, Jože Vilfan, Gojko Nikoliš).³ Sa indijske strane taj interes nije bio naročito izražen, sve do posete Nehruove sestre Virđaje Lakšmi Pandit sredinom 1954. tokom koje su u Indiji zaključili da je značaj Jugoslavije u Evropi veći nego što su do tada smatrali i ubrzo uputili Titu poziv da poseti Indiju.⁴ Prihvativši poziv, Tito je odlučio da poseti i Burmu u koju ga je tamošnji premijer U Nu pozvao još u jesen 1953. i posetu obema zemljama shvatio kao dobru priliku za afirmaciju Jugoslavije na spoljnopoličkom polju. Tokom boravka u Indiji i Burmi Tito se svesrdno trudio da sagovornike uveri u nužnost prihvatanja politike „miroljubive koegzistencije“, iako je Nehru davao prednost regionalnom povezivanju azijskih država.⁵ Bez obzira na takva neslaganja, poseta Indiji i Burmi sa stanovišta Josipa Broza bila je veoma uspešna. On se sa tog puta vratio bogatiji za jedno novo iskustvo, upoznao je daleke i njemu nepoznate kulture, uspostavio korisne kontakte i čuo nove ideje za rešavanje gorućih svetskih i jugoslovenskih problema, što ga je sve učvrstilo u uverenju da je sticanje i očuvanje nezavisnosti predstavljalo preduslov napretka i razvitka svake zemlje.⁶ To je, bez sumnje, pozitivno uticalo i na jugoslovensku rešenost da istraje na pozicijama ekvidistance prema postojećim blokovima i forsiranja politike miroljubive koegzistencije koje su bile temelj nove jugoslovenske spoljnopoličke orijentacije koja je bila u fazi oblikovanja a čiji je cilj bilo pronalaženja „trećeg puta“ u odnosima sa dve svetske velesile.⁷

Ovakva preorijentacija jugoslovenske spoljne politike bila je neophodna i zbog normalizacije jugoslovenskih odnosa sa SSSR-om i drugim istočnoevropskim zemljama, odnosno zbog nove pozicije Moskve u svetskim okvirima. Upravo, međutim, ocena te nove uloge Moskve bila je kamen spoticanja u odnosima Jugoslavije i Zapada jer su njihove ocene istih poteza Moskve najčešće bile suprotne. Jugoslavija je normalizaciju svojih odnosa sa Istokom razumela kao jedan od elemenata nove sovjetske spoljne politike

---

³ Ljubodrag Dimić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu 1954–1955. Prilog za istoriju hladnog rata*, Tokovi istorije, 3–4/2004, 34.

⁴ Isto, 37; Svetozar Rajak, *In Search of a Life Outside the Two Blocs: Yugoslavia's Road to Non-alignment*, Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945–1955. Slučaj Jugoslavije, zbornik radova, Beograd 2005, 93.

⁵ Lj. Dimić, *Titovo putovanje u Indiju i Burmu...*, 46.

⁶ Isto, 52–53.

⁷ S. Rajak, *In Search of a Life Outside the Two Blocs...*, 95, 102–104.

koja je posle Staljinove smrti bila usredsređena na miroljubivu koegzistenciju blokova i država između kojih je vladao ideološki antagonizam i animozitet.⁸ Zapad je, za razliku od Jugoslavije, stajao na stanovištu da je sovjetska „mirovna inicijativa“ samo deo taktike da se dođe do predaha u globalnom sukobu u kome je, prema zapadnim viđenjima, SSSR već počeo da gubi bitku na vojnom planu. Zapadnjaci su bili sigurni da je to bila posledica jedinstva i snage SAD i zapadnoevropskih saveznika, a ne promena na unutrašnjem planu posle Staljinove smrti.⁹ Tokom 1954. i 1955. Jugoslavija je nastojala da uveri Zapad u ispravnost svog tumačenja sovjetske politike i da dobije razumevanje za svoj stav o nepripadanju nijednom od blokova. Istovremeno, nastojala je i da razuveri Zapad da njena normalizacija odnosa sa Istokom znači istovremeno napuštanje dobrih odnosa sa Zapadom.

Stav koji je početkom 1955. Jugoslavija zauzimala u odnosu na blokove veoma dobro se vidi iz Titovog izlaganja u toku razgovora sa Naserom, prilikom posete Egiptu 5. i 6. januara. Josip Broz je tada rekao da „... je sasvim pogrešno kad izvjesni krugovi na Zapadu smatraju da ova normalizacija znači da smo mi ponovo počeli da se vraćamo u poziciju u kojoj smo bili do 1948. godine, tj. da se vraćamo u sovjetski blok. Ja ne kažem da oni to ne bi željeli. Oni bi željeli, kako oni kažu, da se mi vratimo u tu porodicu, ali ja mislim da bi i oni trebalo da budu načisto, kao i ovi na Zapadu, da mi možemo biti prijatelji a da nismo zajedno u nekom bloku. Ja ne kažem da na Zapadu to razumiju, ne razumiju ni jedni ni drugi, ali ih mi u to stalno ubeđujemo, tako da je danas situacija prilično povoljna. Mi ćemo učiniti sve da se odnosi sa Sovjetskim Savezom i tim drugim zemljama poboljšaju, ali nema nikakve opasnosti da ćemo mi prevariti Zapad pa otići tamo; mi hoćemo i jednima i drugima na djelu da pokažemo da je moguće biti u dobrim odnosima i saradivati u svim onim pitanjima koja imaju obostrani interes, a da ipak nismo u jednom bloku, jer čim je neko u jednom bloku on mora biti protivnik drugog bloka, – a mi to ne želimo.“¹⁰

Tito, međutim, nije imao mnogo uspeha u nastojanjima da Zapad uveri da se njegova politika neće menjati. Jugoslovensko odbijanje da pristupi vojnim pregovorima sa Zapadom i s tim u vezi komplikacije oko američke pomoći, Titova poseta Indiji i Burmi, priznanje NR Kine i podrška njenim zahtevima za priključenje Formoze (Tajvana) kao i sklapanje novih trgovinskih ugovora sa istočnoevropskim zemljama – doživljavani su na Zapadu kao jasni znaci promene spoljnopolitičkog kursa Jugoslavije što je,

---

⁸ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 190; *Yugoslavia. Political Diaries 1918–1965*, ed. by Robert L. Jarman, vol. IV: 1949–1965, London 1997, 603.

⁹ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 190.

¹⁰ Arhiv Jugoslavije (AJ), fond Kabinet Predsednika Republike (KPR), I – 2/4–3, Put J. B. Tita u Egipt, 5–6. januar 1955, Zabeleške o razgovorima, 20.

dalje, vodilo slabljenju odbrambenog sistema Zapada.¹¹ Zbog toga su sumnje u pogledu prave prirode normalizacije jugoslovenskih odnosa sa SSSR-om i zemljama „narodne demokratije“ provejavale u svim razgovorima koje su Tito i drugi jugoslovenski zvaničnici imali u prvoj polovini 1955. sa ambasadorima ili izaslanicima zapadnih zemalja.

U razgovoru sa američkim ambasadorom u Beogradu Džemsom Ridlbergerom, 25. aprila, Tito je kategorički tvrdio da su sumnje koje postoje na Zapadu „bez svake osnove“, da Jugoslavija ne želi pogoršanje odnosa sa Zapadom kao i da „Rusima treba sasvim jasno kazati da ne treba da imaju iluziju u vezi sa normalizacijom i da normalizacija nikako ne znači vraćanje na stanje pre 1948. godine“.¹² Slične stavove Tito je izneo i četiri dana ranije u razgovoru sa britanskim ambasadorom Robertsom, kome je normalizaciju odnosa sa SSSR-om i istočnoevropskim zemljama pod sovjetskom dominacijom objasnio i spremnošću Jugoslavije da podupre miroljubivu politiku „bilo s koje strane ona došla“.¹³ Nešto kasnije, sredinom maja kada je već bila objavljena vest o dolasku Hruščova u Beograd, i francuski ambasador u Beogradu, Kule, govorio je o „bojznima“ u vezi sa tom posetom. On je tvrdio da je vest o dolasku Sovjeta u Beograd u Francuskoj izazvala vrlo povoljnu reakciju ali uz postojanje izvesne „senke“ bojznima koju je predstojeća (u tom trenutku još uvek aktuelna) Titova poseta Parizu trebalo da razbije.¹⁴ Međutim, suprotno od zabrinutosti koju su Titu iznosili skoro svi sa govornici sa Zapada, američka CIA je krajem februara i ponovo sredinom maja procenjivala da se Jugoslavija neće vratiti u socijalistički lager.¹⁵ Istovremeno, iste „strukture“ su procenjivale da je Jugoslavija i pored toga što nije želela da se vrati u Istočni blok imala „određene posebne interese i ambicije u regionu Balkana“ što se naročito odnosilo na Albaniju gde je ona „skoro sigurno“ želela da na vlasti vidi režim koji bi bio pogodan za njen uticaj ako ne i režim pod njenom direktnom kontrolom.¹⁶ U povratak Jugoslavije u Istočni blok nije verovao ni američki državni sekretar Džon Foster

---

¹¹ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 191; D. Bekić, *n. d.*, 737–739.

¹² AJ, KPR, I-3-a, SAD, Zabeleška o razgovoru Predsednika republike Josipa Broza Tita sa ambasadorom SAD J. Ridlbergerom 25. aprila 1955. u Beogradu, 4; *Foreign Relations of the United States 1955–1957*, Central and southeastern Europe, vol. XXVI, Washington, 1992, 641–644.

¹³ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 195–196.

¹⁴ AJ, KPR, I-5-b, Francuska, Zabeleška o razgovoru S. Price, drž. podsekretara sa francuskim ambasadorom g. Coulet-om dana 19. maja 1955, Str. pov. 241, 2.

¹⁵ *Yugoslavia: from „National Communism“ to National Collapse. US Intelligence Community Estimative Products on Yugoslavia 1948–1990*, Washington 2006, 163, 165–166, 167, 187.

¹⁶ Isto, 188.

Dals kome se činilo da Tito verovatnije klizi u neutralizam nego ka socijalističkom lageru.¹⁷

Sumnje koje su na Zapadu postojale u vezi sa normalizacijom odnosa Jugoslavije i zemalja Istočnog bloka postale su još izraženije posle beogradskih razgovora Tita i Hruščova.¹⁸ Oni su na Zapadu viđeni kao deo nastojanja Sovjetskog Saveza da ostvari jedan od svoja dva cilja kada je u pitanju bila Jugoslavija: maksimalistički, koji je podrazumevao puni povratak Jugoslavije u socijalistički lager ili minimalistički, koji je predviđao uključivanje Jugoslavije u južno krilo pojasa neutralnih država u Evropi koje su trebale da čine tampon zonu između Istoka i Zapada.¹⁹ Pri tom, ovaj drugi cilj činio se verovatnijim. Sam tekst Beogradske deklaracije nije na Zapadu izazvao neko naročito nezadovoljstvo jer nije predstavljao odstupanje od dotadašnje jugoslovenske politike, mada su neki njegovi delovi poput onog o podršci Kini u vezi sa Formozom podstakli negativne reakcije.²⁰

Takvi i slični stavovi bili su приметni već u prvim reakcijama na Beogradsku deklaraciju koje su dolazile od zapadnih diplomata u Beogradu. Tako je ambasador SAD Džems Ridlberger, uz ogradu da to nije njegovo definitivno mišljenje, izjavljivao da Beogradsku deklaraciju treba smatrati jasnom pobedom Jugoslavije jer su kroz nju Sovjeti priznali jugoslovenski socijalizam. Međutim, stav o Formozi koji je iznet u deklaraciji pokretao je, po Ridlbergeru, dva pitanja: da li je Jugoslavija prihvatanjem formulacije kakva je navedena u deklaraciji želela da jače ispolji svoj stav o NR Kini ili je time želela da dâ ustupak Sovjetima?²¹ On je ukazivao i na nejasne formulacije o ekonomskim odnosima SSSR-a i Jugoslavije i pitao se da li će biti oformljena neka komisija za konkretizaciju tog pitanja. Najzad, Ridlberger se pitao da li su Sovjeti potpisivanjem deklaracije popravili svoj položaj u koji su dospeli samim dolaskom u Beograd i Hruščovljevom izjavom i da li je Beogradska deklaracija uspostavila ravnotežu između dve strane.²² Za razliku od njega, ataše Političke sekcije ambasade SAD u Beogradu, Bala, bavio se i ideološkom stranom jugoslovensko-sovjetskih odnosa i u svojim izjavama iznosio uverenje da nije bilo nikakvog „približavanja ideološkog karaktera“ jer nije ni bilo rasprave o tome, pogotovo u odsustvu Moše Pijade

¹⁷ *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 646.

¹⁸ Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini. Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2003, 215–224.

¹⁹ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 201–202; D. Bogetić, *Odnosi Jugoslavije i Zapada u kontekstu posete Hruščova Beogradu 1955. godine*, Istorija 20. veka, 1/1997, 49.

²⁰ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 208.

²¹ AJ, KPR, I-3-a, SSSR, k. 170, Vesti o završenim razgovorima FNRJ – SSSR, komentari o deklaraciji FNRJ–SSSR, 3. jun 1955, 5.

²² Isto.

koga je Bala smatrao „ideologom br. 1“ u SKJ posle smene Đilasa.²³ „Uglavnom zadovoljan“ Beogradskom deklaracijom bio je i britanski ambasador u Beogradu, Roberts, koji je ipak izražavao čuđenje što su u deklaraciji tretirana i pitanja poput prijema Kine u OUN ili njenog zahteva u pogledu Formoze. On je smatrao i da su Jugosloveni dali Sovjetima značajnu koncesiju kada su pristali da se u zajedničkom kominikeu upotrebi izraz „miroljubiva koegzistencija“ umesto „aktivna koegzistencija“, što je do tada bio izraz na kome je Jugoslavija insistirala.²⁴

Robertsov francuski kolega, Kule, smatrao je da deklaracija potpisana u Beogradu pokazuje jugoslovensku, pre svega Titovu, pobedu jer ističe načelo priznavanja različitih formi razvitka socijalizma kao isključive stvari naroda u svakoj zemlji. Sa ovim se slagao i drugi sekretar francuske ambasade, Susini, koji je situaciju posmatrao dalekovidije i pitao se kako će se Beogradska deklaracija odraziti na stav „Rusa“ prema drugim istočnoevropskim zemljama.²⁵ Slično komentarima iz američke, britanske i francuske ambasade u Beogradu, i u italijanskoj ambasadi su bili uvereni da je Beogradska deklaracija donela pobedu Beogradu a poraz Sovjetima koji nisu uspeli u nastojanjima da nametnu da se razgovori vode „na partijskoj osnovi“ što je bilo vidljivo iz same činjenice da su Sovjeti potpisali deklaraciju, a što se ne bi dogodilo da nije došlo do popuštanja sa njihove strane.²⁶

Kao što je bilo dogovoreno pre dolaska sovjetske delegacije u Beograd, već 6. juna u DSIP su bili pozvani ambasadori SAD, Velike Britanije i Francuske kako bi ih Srđan Prica, državni podsekretar za inostrane poslove, zvanično obavestio o toku razgovora sa Sovjetima.²⁷ Na tom sastanku, zapadnjaci su se posebno interesovali da li su Sovjeti tokom razgovora u Beogradu pominjali pitanje „satelitskih zemalja“ i promene svog odnosa prema njima na šta je Prica odgovorio da je očigledno da Sovjeti nemaju nameru da taj odnos menjaju budući da još uvek gaje iluziju o povratku Jugoslavije u komunistički blok te da je, imajući to u vidu, veliki uspeh što je Jugoslavija sprečila da se beogradski razgovori pretvore u međupartijske, odnosno ideološke pregovore.²⁸

Uviđajući veliki značaj koji su za Zapad imali Beogradska deklaracija i stavovi izneti u njoj o situaciji u zemljama „narodne demokratije“, u Be-

---

²³ Isto, 6.

²⁴ Isto, 8.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto, 9.

²⁷ *Pomirenje Jugoslavije i SSSR-a 1953–1955. Tematska zbirka dokumenata*, priredio Radoica Luburić, Podgorica 1999, 534–537; D. Bogetić, *Odnosi Jugoslavije i Zapada u kontekstu...*, 56; *Međunarodna politika*, br. 126–128, juli – avgust 1955.

²⁸ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 209.

ogradu su pred ambasadorsku konferenciju predviđenu krajem juna želeli da se dobro pripreme. U sklopu tih priprema, DSIP je od jugoslovenskih diplomatskih predstavništava u istočnoevropskim zemljama, pa i u onim susednim poput Albanije, Bugarske, Rumunije i Mađarske, hitno tražio da ukažu na akcije koje u tim zemljama sprovode zemlje Zapada a koje su, po jugoslovenskom mišljenju, bile kontraproduktivne i vezivale te zemlje sve više za SSSR (aktivnost radija Slobodna Evropa, diverzantske akcije, aktiviranje emigracije i sl.).²⁹ Kao takve akcije, jugoslovenski poslanik u Tirani Ajtić je označio česta kršenja albanskog vazdušnog prostora, ubacivanje propagandnog materijala i diverzanata, političku aktivnost emigranata na Zapadu kao i insistiranje Grka da Albanija prizna da je u ratnom stanju sa Grčkom sa čime u vezi su bile grčke aspiracije prema severnom Epiru, ali je istovremeno i upozorio Beograd da takve akcije nisu zabeležene u 1955. već ranije, do kraja 1954. godine.³⁰ O sličnim akcijama Zapada izveštavao je i ambasador Vujanović iz Bukurešta (aktivnost emigracije, nadletanje aviona, ubacivanje letaka i diverzanata, pomaganje gerilaca u samoj Rumuniji, antirumunska propaganda) koji je naglašavao da takve akcije omogućavaju rumunskom rukovodstvu održavanje „poluradne mobilnosti“ i atmosfere straha i neizvesnosti što potom služi kao opravdanje za prisustvo „Rusa“, politiku potčinjenosti kao i za antidemokratske tendencije.³¹ Iz Sofije su takođe javljali o nadletanju bugarske teritorije, ubacivanju letaka i diverzanata od strane Zapada ali i o svojevrsnoj diplomatskoj izolaciji Bugarske od strane SAD, koje su odbijale da sa njom uspostave diplomatske odnose, Turske, koja je prećutno odbijala normalizaciju stanja na granici i Grčke koja je naplatom reparacija uslovljavala rešavanje svih drugih problema.³²

Ambasadorska konferencija koja je pripremana u Beogradu, iako nije bila sastanak na visokom nivou, imala je veliki značaj za odnose Jugoslavije sa Zapadom.³³ Tom prilikom su razmenjena mišljenja o najvažnijim međunarodnim problemima s tim što se pokazalo da ta mišljenja nisu sasvim podudarna što se odrazilo na uspeh, odnosno neuspeh konferencije čiji značaj je dodatno umanjen saopštenjem poluzvanične agencije Yugopress

---

²⁹ Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Srbije (dalje: DAMSPS), Politička arhiva (dalje: PA), 1955, Istočnoevropske zemlje, fasc. 32, dos. 36, Depeša DSIP-a ambasada FNRJ u Sofiji, Bukureštu, Pragu i Varšavi i Poslanstvima FNRJ u Budimpešti i Tirani, 11. jun 1955, Pov. br. 48158.

³⁰ DAMSPS, PA, 1955, Istočnoevropske zemlje, fasc. 32, dos. 36, Telegram Poslanstva FNRJ u Tirani br. 329, 14. jun 1955, Pov. br. 48292.

³¹ DAMSPS, PA, 1955, Istočnoevropske zemlje, fasc. 32, dos. 36, Telegram Ambasade FNRJ u Bukureštu br. 184, 17. jun 1955, Pov. br. 48292, 1–2.

³² DAMSPS, PA, 1955, Istočnoevropske zemlje, fasc. 32, dos. 36, Telegram Ambasade FNRJ u Sofiji br. 229, 18. jun 1955, Pov. br. 48292, 1–2.

³³ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 213.

da je Josip Broz Tito prihvatio poziv da poseti SSSR.³⁴ Ova vest izazvala je na Zapadu iznenađenje i nezadovoljstvo, budući da niko nije verovao da je njeno objavljivanje istog dana kada je završena Ambadorska konferencija – slučajnost. Međutim, pravi šok u Vašingtonu i drugim zapadnim prestonicama izazvala je vest *Njujork tajmsa* da delegacija jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva na čelu sa generalom Ulepičem u Moskvi pregovara o isporuci i licencnoj proizvodnji mlaznih aviona MIG-15.³⁵ Isti američki list je pisao i da je na tu vest odmah reagovao ambasador Ridlberger upozorivši Pricu da će američka pomoć biti dovedena u pitanje ako počne proizvodnja sovjetskih MIG-ova u Jugoslaviji na šta je ovaj, navodno, samo rekao da je to primio k znanju, bez demantija.³⁶ Posle ovih vesti došlo je do sve većih sumnji na Zapadu da li je dalja vojna pomoć Jugoslaviji uopšte svrsishodna, pogotovo pošto je već neko vreme postojao i problem američke kontrole nad realizacijom isporučenog vojnog materijala, odnosno inspekcije SAD na teritoriji FNRJ.³⁷ Sumnje i nezadovoljstvo bili su naročito prisutni u političkim i vojnim krugovima u SAD i doživeli su vrhunac posle Titovog govora u Karlovcu 27. jula 1955, oštrog i kritički nastrojenog prema Zapadu koji ga je shvatio i kao Titov odgovor na američke zahteve za inspekciju.³⁸ Govoreći u Karlovcu Tito je *de facto* relativizovao pitanje dalje zapadne vojne pomoći, stavljajući do znanja da mu ona više nije tako grozničavo potrebna kao nekoliko godina ranije kada je napad SSSR-a na Jugoslaviju smatran za gotovu stvar.

Titov govor u Karlovcu, koji je na Zapadu shvaćen kao nagoveštaj promene spoljnopolitičke orijentacije Jugoslavije, izazvao je u narednim nedeljama zaoštavanje jugoslovenskih odnosa sa zapadnim silama, što je naročito bilo uočljivo u kontaktima jugoslovenskih vlasti sa Ridlbergerom. Tek je Titov razgovor sa zamenikom američkog podsekretara za spoljne poslove Robertom Marfijem, 27. septembra, uspeo da problem kontrole zapadne vojne pomoći pomeri sa mrtve tačke i time nagovesti rešavanje bar jednog spornog pitanja u odnosima sa Zapadom.³⁹ Međutim, bez obzira na takav razvoj događaja u odnosima Jugoslavije sa Zapadom i naraslo nepoverenje, Marfi je pre dolaska u Beograd sigurno bio upoznat sa najnovijim obaveštajnim procenama s početka septembra koje nisu dovodile u pitanje

---

³⁴ D. Bekić, *n. d.*, 747–748; D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 217–218; *Borba*, 28. jun 1955; *Politika*, 29. jun 1955.

³⁵ Pierre Maurer, *La réconciliation soviéto-yougoslave 1954–1958. Les illusions et desillusions de Tito*, Fribourg 1991, 93; *Borba*, 30. jun 1955.

³⁶ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 219; D. Bekić, *n. d.*, 748.

³⁷ Isto 222.

³⁸ P. Maurer, *La réconciliation soviéto-yougoslave 1954–1958...*, 89–90; J. B. Tito, *Govori i članci*, X, Zagreb 1959, 243–269.

³⁹ *Borba*, 28. septembar 1955; *Politika*, 28. septembar 1955.

Titova uveravanja da Jugoslavija neće ponovo postati član socijalističkog lagersa.⁴⁰ Sličan ovim procenama bio je i stav Dž. F. Dalsa koji je u razgovoru sa američkim predsednikom Dvajtom Ajzenhauerom izneo svoje uverenje da Tito ne želi nazad u Istočni blok već želi da bude lider jedne grupe komunističkih zemalja, posebno u tom smislu apostrofirajući Mađarsku, Rumuniju i Bugarsku.⁴¹

Iako je Robert Marfi u Beograd dolazio pre svega zbog rešavanja pitanja inspekcije vojne pomoći,⁴² prema zabelešci o razgovoru sa Titom, najviše se razgovaralo o Titovoj oceni sovjetske politike. On je tada, kao i ranije, izneo poznate stavove o suštinskim promenama do kojih je došlo u Moskvi dok je Marfi iznosio isto tako poznate sumnje da se radilo samo o privremenoj promeni taktike.⁴³ Tito je kao dokaz ispravnosti svoje teze nudio činjenicu da promene nisu zahvatile samo spoljnu već i unutrašnju politiku, a od velikog značaja za njega je bio i „utisak iskrenosti“ koji su Hruščov i drugi ostavili na njega prilikom susreta u Beogradu.⁴⁴ Reagujući na Titove stavove Marfi je tvrdio da veruje da se Jugoslavija neće vratiti u Istočni blok, mada je bilo primetno njegovo podozrenje prema jugoslovensko-sovjetskom približavanju koje je bilo u toku.⁴⁵

S tim u vezi, Marfi se interesovao za Titovu ocenu situacije u istočnoevropskim zemljama. Tito je stavio do znanja da u Beogradu vladajuće grupe u istočnoevropskim zemljama smatraju glavnom kočnicom normalizacije, navodeći kao konkretan primer tok i neuspeh pregovora sa Mađarima u vezi sa finansijskim potraživanjima Jugoslavije. Nastavljajući, Tito je rekao da uticaj SSSR-a u tim zemljama igra pozitivnu ulogu jer su upravo „vladajuće grupe“ u istočnoevropskim zemljama „glavni ostaci staljinizma“ koji kao takvi predstavljaju podršku staljinističkim elementima u Sovjetskom Savezu.⁴⁶ Iskoristivši Titove reči o uticaju na istočnoevropske zemlje, Marfi je „kao nerazrađenu ideju“ odnosno „mogućnost“, postavio pitanje da li je moguće da dođe do saradnje SAD i Jugoslavije u vezi sa „uticanjem“ na istočnoevropske zemlje, navodeći da je jugoslovenski uticaj tamo veliki i u

---

⁴⁰ *Yugoslavia: from „National Communism“ to National Collapse...*, 201–202; *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 662–664.

⁴¹ *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 660–661.

⁴² P. Maurer, *La réconciliation soviéto-yougoslave 1954–1958...*, 95.

⁴³ L. M. Lis, n. d., 233; *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 672–674.

⁴⁴ AJ, KPR, I-3-a, SAD, Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa zamenikom američkog državnog podsekretara za inostrane poslove Robert Murphyem 27. septembra 1955. u Beogradu, 1.

⁴⁵ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 229.

⁴⁶ AJ, KPR, I-3-a, SAD, Zabeleška o razgovoru predsednika republike Josipa Broza Tita sa zamenikom američkog državnog podsekretara za inostrane poslove Robert Murphyem 27. septembra 1955. u Beogradu, 2.

stalnom porastu. Konkretizujući svoju ideju, Marfi je ispitivao mogućnost da se saradnja ostvari u vidu jugoslovenske pomoći Mađarskoj koju bi u stvari finansirale SAD.⁴⁷ Nastojeći da ostavi utisak kooperativnosti a da istovremeno ne pruži konačan odgovor na ovako osetljivo pitanje, Tito je odgovorio da mu ta ideja izgleda interesantno i da bi se o njoj moglo razgovarati naknadno.⁴⁸

Tito je bio svestan da je „nabačen“ predlog veoma osetljive prirode ali nismo sigurni u kojoj meri je on mogao biti iznenađen njime, budući da je u više navrata jugoslovenskom poslanstvu u Budimpešti od strane zapadnih diplomata stavljeno do znanja da Zapad u odnosu na Mađarsku ima poseban interes. Još sredinom januara 1955. o Mađarskoj kao posebnoj u odnosu na ostale zemlje „narodne demokratije“ govorio je Janezu Hočevaru savetnik francuskog poslanstva Delo. Prema Delou, razvitak Mađarske posle Staljinove smrti razlikovao se od situacije u svim drugim istočnoevropskim zemljama iz više razloga: ni u jednoj drugoj „satelitskoj“ zemlji nacionalni momenat nije istican više nego u Mađarskoj, prelaz na „novi kurs“ bio je praćen očiglednim sukobom što nije bio slučaj u drugim zemljama, unutrašnji razvoj zemlje najviše se približio jugoslovenskom modelu, likvidacija mešovitih društava je bila doslednija nego igde drugde a smanjivanje sovjetskog uticaja u sovjetsko-mađarskom društvu i smanjenje broja nastavnika ruskog jezika izrazitije nego u drugim zemljama pod sovjetskom dominacijom. Iz svega toga, Delo je zaključio da razvoj situacije u Mađarskoj „možda ne ide sasvim u prilog Moskvi“.⁴⁹ Najverovatnije da je upravo zbog uverenja da se situacija u Mađarskoj razvija donekle suprotno željama Moskve ona i bila toliko interesantna Zapadu.

Do početka maja, jugoslovensko poslanstvo u Budimpešti je već po treći put slalo Beogradu informacije o predlogu američkog ambasadora Ravndala da SAD izmene svoj stav prema Mađarskoj.⁵⁰ Ravndal je tvrdio da je svoj predlog izneo „na najmerodavnijem mestu“ i da je dobio načelnu saglasnost Ajzenhauera i Dalsa ali da je iskršao problem sa mađarskom antiameričkom kampanjom koja se upravo bila rasplamsala. S tim u vezi, Ravndal je zamolio jugoslovenskog poslanika Dalibora Soldatića da prilikom kontakata sa Šikom utiče na njega radi stvaranja povoljnije atmosfere za poboljšanje američko-mađarskih odnosa, naglašavajući značajnu ulogu Jugoslavije „na liniji“ stvaranja uslova za koegzistenciju. Soldatić je na ovo odgovorio uopšteno,

⁴⁷ Isto; D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 229.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ DAMSPS, PA, 1955, Mađarska, fasc. 36, dos. 28, Zabilješka o razgovoru druga J. Hočevara sa savjetnikom Francuskog Poslanstva, O. Deleau-em, dne 20. januara 1955. Pov. br. 42317, 1.

⁵⁰ DAMSPS, PA, 1955, Mađarska, fasc. 36, dos. 28, Telegram Poslanstva FNRJ u Budimpešti DSIP-u Str. pov. br. 204, 5. maj 1955, Pov. br. 46175.

ne preuzimajući nikakvu određenu obavezu.⁵¹ Imajući sve u vidu, ove informacije ukazuju na poseban interes SAD za Mađarsku koji je, moguće, nagoveštavao krupne događaje do kojih je došlo tek sledeće, 1956. godine.

Američko obraćanje Titu sa ponudom da učestvuje u akcijama Zapada u zemljama „narodne demokratije“ nije moglo biti slučajno i bilo je povezano sa jugoslovenskim uticajem u tim zemljama. Ta ponuda nije bila slučajna ni zato jer su pojedine jugoslovenske diplomate same nudile Jugoslaviju za takvu ulogu. O tome svedoči telegram jugoslovenskog ambasadora u Bukureštu Nikole Vujanovića, koji je u razgovorima sa zapadnim diplomatama kao argumente za dalju normalizaciju odnosa Jugoslavije i istočnoevropskih zemalja navodio, pored uobičajenih, i uticaj Jugoslavije u smislu jačanja tendencija ka samostalnoj politici, njen uticaj na rušenje dogme o nepogrešivosti sovjetskog rukovodstva i na stav SSSR-a o liberalizaciji svojih odnosa sa tim zemljama.⁵² Po uverenju samog Vujanovića, najdublji utisak na sagovornike sa Zapada ostavljala je njegova rečenica o stavu Jugoslavije prema istočnoevropskim zemljama koja se svodila na konstataciju da „mi sami možemo na njih uticati u jednom konstruktivnom smislu, a ne i oni na nas“ što je moralo dobro da zvuči u vreme kada su sumnjičavost i podozrenje prema Jugoslaviju na Zapadu bili u porastu.⁵³

Podozrenje Zapada bilo je tokom 1955. приметно i u pogledu ekonomskih odnosa Jugoslavije sa zemljama Istočnog bloka koji su se upravo obnavljali i postajali sve značajniji za Jugoslaviju. Ranije smo pisali o problemima koje je izazvala namera uspostavljanja brodske linije između Rijeke i albanskih luka a u vezi sa *Battle Act*-om tokom 1954. godine. U proleće 1955. slični problemi u odnosima Jugoslavije sa Zapadom pojavili su se i u vezi sa ugovorom prema kome je Jugoslavija preuzimala značajne količine bugarskog bakra koji je posle dorade u jugoslovenskim postrojenjima trebalo da bude vraćen u Bugarsku. Savetnik američke ambasade u Beogradu, Džems Kilen, izražavao je povodom ovog posla Svetozaru Vukmanoviću Tempu čuđenje i zabrinutost SAD jer je do tada na snazi bio jugoslovenski „principijelni stav“ o poštovanju odredbi *Battle Act*-a te će izvoz strategijskog materijala poput bakra imati dalekosežne posledice iz ugla vlade SAD.⁵⁴ U odgovoru, Tempo je tvrdio da „nije bio u toku“ pregovora i zaključenja ugovora ali da lično misli da je upošljavanje jugoslovenskih kapaciteta

---

⁵¹ Isto.

⁵² DAMSPS, PA, 1955, Rumunija, fasc. 56, dos. 21, Telegram Ambasade FNRJ u Bukureštu DSIP-u br. 162, 1. jun 1955, Pov. br. 47424.

⁵³ Isto.

⁵⁴ AJ, KPR, I-5-b, SAD, Beleška o razgovoru između Potpredsednika SIV-a druga S. Vukmanovića-Tempa i g. James Killena, savetnika američke ambasade u Beogradu, održanom na dan 26. marta 1955. god. u 11. časova, 1.

za preradu bakra koji su radili sa samo 30–50% poželjno kao i da se u Beogradu ne smatra da je u tom slučaju reč o izvozu strategijskog materijala već o izvozu usluge dorade bakra.⁵⁵

Dok su i ovakvi pojedinačni poslovni aranžmani Jugoslavije sa SSSR-om ili nekom od zemalja „narodne demokratije“ izazivali interesovanje i upozorenja Zapada, zaključenje jugoslovensko-sovjetskog Protokola o ekonomskoj saradnji 1. septembra 1955. odjeknulo je kao bomba i izazvalo burnu reakciju na Zapadu.⁵⁶ Pomenuti protokol je u prvom delu predviđao da se u januaru 1956. potpiše sporazum kojim SSSR daje Jugoslaviji zajam od 56 miliona dolara za nabavku industrijske robe u Sovjetskom Savezu u naredne tri godine kao i zajam od 30 miliona dolara u devizama i zlatu. U drugom delu Protokola regulisano je pitanje tehničke saradnje i razmene iskustava koje je obuhvatalo i školovanje jugoslovenskih stručnjaka u SSSR-u i pitanje licenci i tehničke dokumentacije što je na Zapadu odmah oživelo bojazan o ustupanju licence za proizvodnju aviona MIG-15 u Jugoslaviji. U trećem delu, Protokol je predviđao saradnju u oblasti mirnodopske primene atomske energije čime je otvarana i mogućnost da Jugoslavija dobije nuklearni reaktor iz Sovjetskog Saveza. Protokol o jugoslovensko-sovjetskoj ekonomskoj saradnji za Zapad je bio dokaz preorijentacije jugoslovenske spoljne politike ka Istoku ali istovremeno i gubitak dotadašnjeg monopola na davanje kredita i ekonomske pomoći Jugoslaviji.⁵⁷ U Velikoj Britaniji, na primer, bili su zabrinuti i u vezi sa mogućnošću da Jugoslavija propagandno iskoristi činjenicu da je od Sovjeta dobila zajam sa 2% kamate umesto zapadnih 4% kao i u pogledu eventualnog korišćenja tog zajma kao „sredstva ucenjivanja u ekonomskim odnosima sa Zapadom“ što bi, upozoravali su Britanci, imalo vrlo loše posledice po interese same Jugoslavije.⁵⁸

Svestan revolta i negativne reakcije javnosti na Zapadu, Tito je pokušao da ublaži utisak koji je ostavilo potpisivanje pomenutog protokola tako što je na prijemu koji je već sutradan priredio u čast američkog senatora Alena Elendera o novom ekonomskom aranžmanu sa Sovjetskim Savezom govorio kao o naknadi za štetu koja je Jugoslavija pretrpela prekidom ekonomskih veza sa istočnoevropskim zemljama posle 1948. godine.⁵⁹ Tito je očigledno samo želeo da ublaži trenutne reakcije na Zapadu a ne i da dovede u pitanje jugoslovensko opredeljenje za širu ekonomsku saradnju sa SSSR-om i zemljama „narodne demokratije“ što se najbolje vidi na primeru

---

⁵⁵ Isto, 3.

⁵⁶ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 253.

⁵⁷ Isto, 253–254.

⁵⁸ AJ, KPR, I-5-b, Velika Britanija, Jedno mišljenje FO o sovjetskom zajmu FNRJ, 15. septembar 1955, Pov. br. 412148.

⁵⁹ D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 254.

popravke rumunskog broda „Transilvanija“. Naime, samo petnaestak dana posle Titove izjave na prijemu u čast Elendera, američka ambasada u Beogradu je tražila potvrdu informacije da će se taj brod popravljati u Jugoslaviji da bi mesec dana kasnije, 19. oktobra 1955, saopštili DSIP-u da bi popravka broda bila u suprotnosti sa *Battle Act*-om jer ima više od 200 putničkih mesta (mogao bi da služi za prevoz trupa) i istovremeno je najbrži brod koji ima Istočni blok.⁶⁰ Intervencijom američke ambasade stvorena je delikatna situacija za Jugoslaviju jer je rumunska delegacija već bila u Rijeci i imala potvrdu jugoslovenske ambasade u Bukureštu i brodogradilišta u Rijeci da je brod moguće popraviti u Jugoslaviji. Konačnu odluku o popravci „Transilvanije“ doneo je sam Josip Broz – na dokumentu kojim je upoznat sa celim slučajem on je dopisao: „Ovaj posao se mora izvršiti bez obzira na intervenciju Amer. Ambasade, jer se radi o već primljenoj narudžbi prije intervencije. Osim toga brodogradnja a naročito opravka brodova za Istočne zemlje za nas je od velike ekonomske važnosti“.⁶¹

Potpisivanje Protokola o ekonomskoj saradnji sa SSSR-om i nešto kasnije otkazivanje Titove posete Francuskoj udaljivali su Jugoslaviju od Zapada. Za Jugoslaviju su to bili nužni koraci da bi mogla da zauzme vanblokovsku poziciju koju je smatrala preduslovom svog opstanka. Međutim, tek je trebalo do kraja oblikovati novu spoljnopolitičku koncepciju i, što je još važnije, obezbediti njeno uvažavanje od oba bloka. Značajan korak u tom smislu predstavljao je Titov susret sa američkim državnim sekretarom Džonom Fostersom Dalsom, 6. novembra 1955. na Brionima.⁶² Prilikom susreta Dals se naročito interesovao za Titovo mišljenje o spremnosti istočnoevropskih zemalja da posle Staljinove smrti slede primer Jugoslavije i osamostale se kao i za njegovo mišljenje o američkom shvatanju da je Jugoslavija glavni faktor uticaja spolja na istočnoevropske zemlje.⁶³ Pored potvrdnog odgovora u toku razgovora Tito je, na zaprepašćenje novinara na konferenciji za štampu, potvrdio i Dalsove reči da su se njih dvojica sporazumeli da istočnoevropskim zemljama treba priznati nezavisnost i slobodu razvoja, bez mešanja u njihove unutrašnje stvari kao i pravo da same izaberu društveni i ekonomski poredak.⁶⁴ Zapadna štampa je, za razliku od jugoslo-

⁶⁰ AJ, KPR, I-5-b, SAD, Beleška. Predmet: opravka broda „Transilvanija“, 1. novembar 1955.

⁶¹ AJ, KPR, I-5-b, Rumunija, Predmet: Situacija sa opravkom m/b „Transilvanija“, 28. oktobar 1955, 1.

⁶² D. Bogetić, *Jugoslavija i Zapad...*, 261; P. Maurer, *La réconciliation soviéto-yougoslave 1954–1958...*, 95–96; *Borba*, 7. novembar 1955; *Politika*, 7. novembar 1955; *Narodna armija*, 10. novembar 1955.

⁶³ *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 680–697.

⁶⁴ Isto, 264.

venske, pridala veliki značaj ovom Titovom stavu i povezala ga sa tzv. prvom fazom Dalsove doktrine o oslobađanju „satelita“ koja je predviđala njihovu emancipaciju od SSSR-a po jugoslovenskom modelu, dok o drugoj etapi (sloboda štampe, ljudska prava, slobodni izbori) kao neprihvatljivoj za Tita nije ni bilo reči.⁶⁵ Saglasnost o tome bila je, po svemu sudeći, cilj Dalsove posete Titu jer je on dve nedelje kasnije na sastanku Nacionalnog saveta za bezbednost SAD 21. novembra tvrdio da je i samo pominjanje da je nezavisnosti „satelita“ poželjna, onako kako je to urađeno u zajedničkoj izjavi posle razgovora, vredelo puta na Brione.⁶⁶

Imajući u vidu Titov razgovor sa Dalsom ali i sve druge kontakte Jugoslavije sa Zapadom u kojima je bilo reči o jugoslovenskoj ulozi u procesu „oslobađanja“ istočnoevropskih država od sovjetske dominacije, jasno je u kojim koordinatama je viđen položaj i značaj Jugoslavije za Zapad. U vreme kada su na Zapadu već počeli da se mire sa činjenicom da ona neće biti privučena u NATO, novi cilj zapadne politike prema Jugoslaviji postao je očuvanje njene nezavisne pozicije u odnosu na blokove i korišćenje te pozicije za smirivanje situacije u kriznim područjima sveta.⁶⁷

Vladimir Lj. Cvetković

YUGOSLAVIA, THE WEST AND NEIGHBORING COUNTRIES OF "PEOPLE'S
DEMOCRACY" AFTER THE BELGRADE DECLARATION IN 1955

Summary

After Stalin's death and the beginning of the process of normalization of Yugoslav-Soviet relations as well as the relations of Yugoslavia with other countries of "people's democracy", the suspicion in the character of this normalization as well as in its final outcome which for some circles in the West could have easily been the return of Yugoslavia to Soviet bloc which would have annulled the influence of the West which until the end of the 40's was becoming stronger, became more and more expressed. During the process of normalization of the relations with the East, the new foreign political conception, which was based on the principle of equidistance form the blocs and peaceful coexistence with all states and which because of stronger Yugoslav activity in the area of decolonization did not find understanding in the West, was being formed in Yugoslavia. The signing of the Belgrade Declaration represented a new challenge in this sense but also an opportunity for the West to try to use Yugoslavia and its new role for the influence on the countries of the "people's democracy" (especially the neighboring ones) in the direction of the encouragement of the independence from Moscow. On the other hand, this role was acceptable for Yugoslavia only partially because it had to take into the account how far in those circumstances it could have gone without provoking Soviet's reaction.

---

⁶⁵ Isto, 265.

⁶⁶ *Foreign Relations of United States...*, vol. XXVI, 703–704.

⁶⁷ Isto, 265–266.